

Далибор А. СОКОЛОВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику

У ПОТРАЗИ ЗА НОВОМ ПАРАДИГМОМ ЈЕЗИЧКЕ ПОЛИТИКЕ И ПЛАНИРАЊА МАЊИНСКИХ СЛОВЕНСКИХ ЈЕЗИКА

Дескриптивна и прескриптивна лингвистика често не пружају потпуне одговоре у сагледавању аспеката језичке ситуације мањинских словенских језика (језика у мањинском положају, било да су у контакту/конфлику са доминантним словенским или несловенским језиком, нпр. словачки у Војводини или лужичкосрпски у Немачкој), а самим тим утичу и на успешност поступака у процесу језичке политике и планирања тих језика (стандардизације, ревитализације и други). Планирање језика у мањинском положају није неутралан процес и језички планери му морају приступати са много више пажње, будући да сваки предузет поступак има последице по статус језика и по однос корисника тог језика према стандарду. Иако се лингвисти слажу да је приступ одоздо у планирању језика од основне важности, постоји потреба за префињенијим анализама позиционирања друштвених чинилаца као корисника језичког стандарда. Реферат је допринос дискусији о комплексном концепту језичке политике и планирања у оквиру славистичких истраживања.

Кључне речи: језичка политика и планирање, словенски мањински језици, стандардизација.

Досадашњи социолингвистички истраживачки оквир обухвата тек мали број студија које се баве питањима стандардизације мањинских језика. На ову чињеницу аргументовано упозорава социолингвиста Жероан Даркен: „Up until recently, however, there was not an extensive body of work for scholars interested in the combination of both themes, i.e. the standardisation of autochthonous minority languages” (Darquennes 2015: 1). На пољу славистике, истраживања посвећена поменутој проблематици још су ређа. Овај рад представља допринос подстицању дискусије о приступима процесу језичке политике и планирања у контексту словенских језика који се налазе у позицији мањинског језика.

* dalibor.sokolovic@fil.bg.ac.rs

О језичкој политици и планирању

Сам појам *језичка политика* дефинише се као „skup racionalnih i uglavnom institucionalizovanih postupaka kojima neko društvo utječe na jezične oblike javne komunikacije i na formiranje svijesti svojih sudionika o tim oblicima” (Škiljan 1988: 8), док се *планирање језика*, основни теоријски и функционални домен језичке политике, интерпретира као скуп методолошких, пре свега лингвистичких поступака који имају за циљ да оспособе један од варијетета језика за потребе јавне комуникације (Рајић 1983: 176). Наведене дефиниције потичу из југословенског лингвистичког миљеа друге половине 20. века, средине која је од свог настанка до данас суочена са готово непрекидним изазовима бурног развоја језичке ситуације. На неким другим меридијанима, планирање језика се током прошлог века схватало и као један од сегмената етничке или културне политике неке државе, најчешће репресивне по одређене језичке заједнице (нпр. у СССР или Народној Републици Кини, о којима информира Wicherkiewicz 2016: 114). У англосаксонској социјалингвистици се појмови језичка политика и планирање језика употребљавају углавном уједињено – *language policy and planning*, уз основну дихотомију *планирање статуса* – *планирање корпуса* у почетним фазама развоја теорије: „I take corpus planning to refer to technical linguistic decisions about language by linguists such as language standardization and spelling reforms, while status planning deals with policy formulations, usually political in nature, by government officials, like choice of official language or choice of medium of instruction” (Bratt Paulston 1998: 8). Планирање корпуса, дакле, спада у опис посла лингвиста, док се планирањем статуса баве и други нивои заједнице, првенствено њени политички елементи. Даљи развој теоријског дискурса језичке политике и планирања донео је две нове димензије: *планирање усвајања језика* (у смерено на област језичког образовања) и *планирање социјалног престижа* (или још и „репутације језика”; детаљан оквир доносе Kaplan, Baldauf 2003: 202, а коментар све четири димензије Ricento 2006, Baldauf 2012). У литератури која се бави проблематиком мањинских језика, као и у политичко-правним решењима (нпр. „Европска повеља о регионалним и мањинским језицима”) доста пажње се посвећује планирању статуса, усвајања језика и друштвеног престижа, док је област планирања корпуса релативно запостављена (Darquennes 2015: 6).

О појму словенски мањински језици

За потребе овог рада мањински језик дефинисан је као језик говорне заједнице која је бројчано, територијално и политички инфериорна у односу на остатак становништва одређене управне јединице: државе, региона итд. (Вучина Симовић, Филиповић 2009: 32–33). Словенски мањински језици који се узимају у разматрање налазе се у мањинском положају, и предмет су компарације без обзира на то да ли су у контакту/конфлику са доминантним словенским или несловенским језиком, односно да ли поседују матичну језичку заједницу или не. У највећем делу рада то ће бити лужичкосрпски у Немачкој и словачки језик у Војводини.

Већ на основу горенаведених поставки може се закључити да анализа у великом делу иступа из оквира дискурса тзв. словенских књижевних микројезика, о којима се најчешће у контексту словенских мањинских језика води дискусија. Њихово увођење на дневни ред славистичких проучавања од стране А. Д. Дуличенка почетком осамдесетих година прошлог века (Дуличенко 1981) донело је много користи промоцији мањинске проблематике, области која је била мало заступљена у ширим славистичким истраживачким оквирима. Дефинисани као књижевни језици малих словенских народа или етничких заједница са мањим или већим степеном нормраности, стилистичком диверсификацијом и уделом носилаца тог језика у општем друштвеном животу, класификовани су по критеријуму географске локализације у односу на словенску језичку територију на: острвске, периферно-острвске, периферне/регионалне, аутономне. Представљају исход сложених историјских услова, демографских, политичких, верских и других околности којима су били изложени словенски језици, односно заједнице њихових говорника. Дуличенко на почетку број ових језика одређује на 12, 2003. године он се повећава на 18, уз додатна 2 пројекта/експеримента (Дуличенко 2003), иако је аутор и тада био свестан да то ни у ком случају није коначна листа. Словенски књижевни микројезици су били предмет бројних студија, научних расправа и критика, од скоријих можемо поменути: Šekli 2015, Кнолл 2017, Henzelmann 2017. На овом месту пажња ће, међутим, бити усмерена не толико на типолошко-дескриптивне карактеристике књижевног мањинског језика и његово друштвено-политичко позиционирање,¹ колико на улогу лингвистике у одстрањивању последица планирања корпуса мањинског језика током процеса стандардизације, неповољних по њихов развој, одржавање или ревитализацију.

Као што је наговештено, предмет компарације су првенствено говорне заједнице Лујичких Срба у Немачкој и Словака у Војводини, уз анализу стања других словенских мањинских заједница (кашупске, русинске итд.), с циљем успостављања закључака општијег карактера. Пажња ће такође бити усмерена на диглосију „по Фергусону” (Ferguson 1959), тј. функционалну комплементарност идиома у оквиру једне заједнице (као што је то нпр. у швајцарској, арапској говорној заједници), као и на последице по положај мањинске говорне заједнице произашле из таквог диглосног стања.

Лујичкосрпска говорна заједница у Немачкој

Лујичкосрпска заједница у Немачкој представља мањинску билингвалну говорну заједницу, сегмент шире немачке говорне заједнице (Abdelal 1996: 25). Асиметрично двојезичје – немачко-лујичкосрпско, уз доминацију немачког – лујичког

¹ Овакав приступ иде у смеру неких размишљања, првенствено термилошког типа, која садржи реакција С. С. Скорвида на Дуличенкову концепцију књижевних микројезика. Скорвид сматра да би се у контексту малих језика морало оперисати строго социолингвистичким критеријумима, јер супротан поступак отвара нове недоумице по питању њиховог статуса („језик или дијалекат?”) или самог предмета разматрања („у ком смислу језик?”) – Скорвид 1997: 180. Две деценије касније, његов став према термину „словенски књижевни микројезици” је још оштрији и његову употребу сматра потпуно сувишном (Skorwid 2016).

друштва у целини присутно је још од почетка 20. столећа. Утицаји таквог стања видљиви су у низу језичких карактеристика које негативно утиче на одржавање лужичкосрпског језика: недовољна језичка компетенција говорника, прекључивање кодова на уштрб коришћења лужичкосрпског, међугенерациска замена језика у готово свим варијететима система. Стање је много драматичније у северном делу Лужице, где већина особа које говоре доњолужичкосрпски има више од 75 година, те овај језик спада у категорију јако угрожених. Међутим, унутарјезички (хомогени) дуализам који је присутан у оквиру самих лужичкосрпских језика чињеница је која у великој мери такође дефинише њихову језичку ситуацију.

О планирању статуса лужичкосрпских језика, у смислу избора и примене законских, економских и политичких механизма у оквиру процеса језичке политике, доста се писало (Šewc 1977, Elle 1995, Faska 1998, Elle 2014 и др.), а још интензивније званично и незванично усмено дискутовало. Процес планирање корпуса двају лужичкосрпских књижевних варијетета често је, намерно или случајно, стављан у други план. У процесу одабира језичких облика који улазе у основ књижевног лужичкосрпског језика јасна је тенденција ка ексклузивности, институционализацији према „словенском” узору (пре свега чешком и пољском), пуризму усмереном против германизације (Sokolović 2006). Стога је једна од главних одлика лужичкосрпске језичке политике и планирања стандардизација зависна од комплекса екстралингвистичких фактора, која је логичан след друштвеног развоја и врло често усмерена против узуса.

Као што је већ речено, хомогени језички дуализам карактеристичан је за горњолужичкосрпску говорну заједницу све до данас. Још су се у почетним фазама развоја књижевног горњолужичкосрпског језика током 17. века – слично приликама у многим другим средњоевропским словенским срединама у 19. веку – појавиле две кодификације: тзв. Тицинова, језика католичког дела Горње Лужице, и Френцлова, евангелистичког сегмента лужичкосрпске језичке заједнице. Књижевни језик у дуализму овог типа има првенствено културни значај, јавља се искључиво у писменој и формалној усменој сфери комуникације (тзв. висока варијанта или „Н” од енгл. *high*), док се у свим осталим (постојећим) сферама користи или дијалекат или језичка форма (ниска варијанта или „Л” од енгл. *low*), створена у току имплицитне стандардизације, која је у односу комплементарне функционалности с високом варијантом. Примери постојања овог „ниског” варијетета се код лужичкосрпских језика, осим у свакодневном неформалном усменом контакту, могу наћи и у писаном облику. Овај варијетет назива се и „разговорним”, глс. *wobchadna forma serbšćiny* (Faska 1998: 141). Неке од његових одлика су: а) реализација самогласника [у] после одређених уснених сугласника као [ó]/[o], нпр. *Mó smó Serbja* уместо *My smy Serbja*, б) повишена фреквенција падешког наставка *-ej* у односу на књижевни облик *-u* код именица средњег рода у дативу (*woknej* уместо *woknu*), аналогија према парадигми мушког рода, в) употреба непромењиве придевске релативне заменице *kiž* уместо књижевне деклинабилне форме *kotryž* (*kiž sym jeho znał* уместо књижевног *kotrehož sym znał*), г) облици модалног глагола *njечam*, *njечаш* уместо књижевног *nochcu*, *nochceš*, д) скраћивање придевских и заменичких наставака: *to(h) rjano(h) muža*, *tom rjanem mužej* уместо *toho rjaneho muža*, *tomu rjanemu mužej* у стандардном варијетету.

Хелмут Фаска још је 1973. године тврдио да постоји самостална надрегионална некњижевна језичка форма, водећи се премисом да се универзално и регионално међусобно не искључују (Faska 1973: 130). Лејнка Шолџиц, лужичкосрпска слависткиња која је своју докторску дисертацију посветила овој теми, интерпретира овај варијетет на нешто другачији начин од Фаске и истиче негативне последице које дуализам има по говорнике: „Přičina hubjeneho wobknježenja spisowneje serbšćiny je potajkim ta, zo so mnozy řečnicy z tutej njeidentifikuja, zo je wona za nich nimale 'cuza' řeč...” (Šolčić 2007: 423). О могућности и употреби вернакулара у књижевности и медијима она такође примећује да је то само један од варијетета горњолужичкосрпског и да у овом случају није реч само о једноставној германизацији језика, као што се неки прибојавају, већ да тај варијетет поседује своје законитости и свој словенски систем, па чак и да је у неким сегментима више „словенски” него књижевни горњолужичкосрпски (Šolčić 2012: 36).

Х. Фаска је такође седемдесетих година прошлог века дошао до закључка да књижевни горњолужичкосрпски језик наставља традицију Лужичких Срба евангелистичке вероисповести, који је кодификован на дијалекатској основи околине Будишина, док језик католика нема у суштини никакав утицај на књижевну форму (Faska 1973: 127–128). Разлози тог „подређеног” положаја леже у демографским (до половине прошлог века католичка заједница била је малобројнија од евангелистичке), историјским и друштвено-економским околностима. Међутим, главно, активно језгро горњолужичкосрпског народног живота у реалном облику у данашње време више се не налази у Будишину, већ је умерено на североисток, у „католичку” Лужицу, у регион између места Камјенц и Кулов. Католички део Лужичких Срба, укључујући и интелигенцију, веома тешко прихвата норму која им се препоручује, често је чак у јавним обраћањима и замењују немачким кодом. Услед притиска који на њих наметнута коректност изазива, сами говорници горњолужичкосрпског свој идиом означавају „лошим” или га негирају у потпуности (Faska 1998: 143), чиме се само доприноси убрзавању замене језика немачким.

Говорна заједница Словака у Војводини

Словачки језик у Војводини језик је припадника словачке етничке заједнице који га користе и развијају као свој матерњи језик на територији Војводине већ више од 270 година. До међугенерациске замене језика (српским језиком) у овој говорној заједници још увек није дошло, али је све већа разлика између узуса у Словачкој и Војводини (Соколовић 2018).

На основу својих истраживања из прве половине 20. века Јозеф Штолц констатује да је то дијалекатски уравнотежен језик, већином јужно-средњословачког типа (Štolc 1968: 30). Међутим, у периоду након Другог светског рата интензивира се конвергентни развој дијалекатских варијанти, долази до процеса својеврсног удруживања (Мујавсовá 2001: 12). До мешања дијалеката долази на другачији начин него у Словачкој – раслојавање се у Словачкој врши више социјално, док се у Војводини још увек чувају географске одлике (Dudok 2008: 57). Такође је у Војводини много већи утицај дијалекатских форми словачког језика на књижевну него у Сло-

вачкој (слична се ситуација одиграва и у Србији), где је смер деловања супротан, тј. дијалекти су подложни променама под утицајем стандарда (Dudok 2008: 59). Према мишљењу Мирослава Дудока, у словачком језику у Војводини се одигравају језички и ванјезички процеси који су у потпуности различити од оних у матерњој заједници или су другачијег обима (Dudok 2008: 116).

Почетком друге половине прошлог века, након интензивираних истраживања после Другог светског рата, преовладало је мишљење да словачки језик у Војводини поседује само дијалекатску и књижевну форму (Dudok 1967, Štolc 1968). Међутим, већ 1975. године Данијел Дудок примећује да би дијалекатска основа војвођанских Словака била добар ослонац за књижевни језик и да у усвајању, изградњи и функционалном коришћењу словачког књижевног језика у војвођанском контексту треба полазити од ових дијалеката (Dudok 1975: 262–263). Такође, професор Јозеф Штолц у приватној преписци са Маријом Мијавцовом каже: „Podľa môjho názoru vy musíte používať slovenčinu 'vlastnej redakcie' (ako som to už bol pripomenul). Miera čistoty našej slovenčiny nemôže byť mierou vášho úzu a vašich potrieb. Princípy čistoty vychádzajú u nás z iných historických a spoločenských okolností. Vy ich nemôžete aplikovať, lebo okolo seba máte celkom inú spoločnosť a iné jazyky ako my. [...] To bude slovenský jazyk v dolnozemskej redakcii” (Мијавцова 2006: 7).

Марија Мијавцова осамдесетих година протеклог столећа примећује: „Vývin slovenského jazyka vo vojvodinskom prostredí v posledných desaťročiach smeruje však k väčšej diferenciácii, než to bolo v minulosti. Jednak sa dejú dosť závažné zmeny v nárečiach, jednak spisovná forma sa začala vnútorne členiť” (Мијавцова 1987: 170). Ове промене она објашњава утицајем ванјезичких фактора, развојем улога и услова двеју основних форми словачког језика и саме комуникације која се на њима одиграва. Резултат тих промена је нова језичка форма коју назива „субстандардна форма књижевног језика” (Мијавцова 1987: 172). У овом контексту нешто касније Мијавцова почиње да употребљава термин *bežná hovorená slovenčina* (Мијавцова 2006: 170) и објашњава га као „slovenčina, ktorú používame pri bežnom dorozumievaní, a to hlavne v tzv. súkromnom styku, teda v kruhu rodiny, v kruhu svojich známych, v neoficiálnom styku na pracovisku a pod” (Мијавцова 2006: 171). Дефинисана је у првом реду својом јасно одређеном друштвеном функцијом, затим реализацијом у усменом и писаном облику у јавним комуникативним сферама, док је са лингвистичког становишта одликује мешање књижевног језика и дијалекта, а такође и контактног језика у обиму који је непознат словачком језику у Словачкој са становишта језичке културе у матичној заједници.

У последњих двадесетак година се управо из горе наведених разлога развија и теорија о словачком као плурицентричком језику, „vd'aka charakteristickým etnokultúrnym, komunikačným, pragmatickým, regiolektálnym a podobným vektorom” (Dudok 2002: 44). У оваквој концепцији се енклавни, војвођански словачки интерпретира као специфичан пресек, на њега се гледа као на „mediteránnu, balkánsku, suborientálnu a či ranónsku ap. sociokultúrnu varietu” (Dudok 2000: 63). Није нимало случајно што се овакав приступ развио баш међу војвођанским Словацима, на подручју који је донедавно у свету представљао јединствени случај са полицентричком стандардизацијом у границама исте државе (СФРЈ). Концепција плурицентричног устројства словачког језика односи се на све врсте комуникације, како дијалекатску

тако и књижевну, па и свакодневну јавну комуникацију. При формирању језичког идентитета заједнице на основу једне од варијанти словачког у први план избијају социјална и симболичка функција језика (Dudok 2008: 46).

Резултати упоредне анализе

На основу досад реченог, може се извести закључак да је однос вернакулара и књижевног варијетета који примећујемо код језика Лужичких Срба карактеристичан у великој мери и за говорну заједницу Словака у Војводини. Диглосно стање унутар говорне заједнице није ретка појава ни код других словенских мањинских заједница. Таква је ситуација, на пример, и код Кашуба на северу Пољске. Лингвисткиња Хана Макурат сматра да тренутно не постоји један кашупски језик, већ најмање два, које би требало одвојено проучавати (према Dołowy-Rybińska 2011: 448). Прва је ненормализована варијанта кашупског језика, којим се служе Кашуби у свакодневном животу. Други је нормализовани, општи, често звани кашупски књижевни језик. Код Кашуба је тек 1996. дошло до договора по питању стандардизације ортографије, тек од 2006. институционализована је језичка политика, за њу је одговоран Савет за кашупски језик (каш. *Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka*).

Дуализам који је присутан у војвођанској словачкој језичкој заједници резултира све мањим интересовањем за књижевну варијанту језика, чак и уздржаност према њему (Мујавцова 2006: 41). Самим тим, неминовно долази до појаве релативизације појма матерњег језика, много уочљивије код мањинских него код већинских заједница, што директно угрожава виталност језика.² Хомогени дуализам горњолужичкосрпске заједнице на одређени начин дискриминише њене припаднике, нарочито оне католичког вероисповести. Ово бележе не само лингвисти (Faska 1998: 144) већ је документовано и у ставовима самих припадника лужичкосрпске заједнице. Они разлоге за смањену улогу књижевног језика и негативног односа према њему виде у томе што је заснован на превеликим разликама у односу на говорни језик – „na p̨fewulkim rozdžëlu k wobchadnej rëči”; у осећају изолованости који се ствара код његових говорника – „Mi pak bëše tuta serbšćina jako džëco jara cuza, dokelž nječitachmy doma žadne serbske knihy atd.”; али и архаичности стандардног варијетета – „wjetšina (młódšeje a srjedženeje generacije w katolskich Serbach) njemóže ju aktiwne (ertnje abo pisomnje) nałożować. Wona bazuje na dialektach, kotrež hižo njesłyšiš” (сви примери из Sokolović 2016: 274).

Из претходних чињеница произилази још један закључак: у контексту мањинских језика планирање корпуса мора бити много флексибилније и вршено с већим осећајем за тренутно стање него што је то код заједница са већим бројем говорника који нису у позицији директне угрожености. У случају горњолужичкосрпског језика, дошло је време да се приступи фазама евалуације и реконструкције норме његовог књижевног идиома, у складу са схемом стандардизације коју нуди М. Радовановић (Radovanović 1986: 190), разрађеној према канонском четворостепеном

² О негативним последицама пуристичког приступа доношењу одлука у оквиру језичке политике, из перспективе угрожености и нестанка језика, говори и Дејвид Кристал (Kristal 2003: 156–161).

моделу Е. Хаугена (Haugen 1966). *Стандардизација*, један од централних сегмената планирања корпуса, цикличан је и непрекидан процес, не само код заједница које тек формирају своје језичке политике већ и у друштвима које одликује континуирани развој у последњих неколико векова. Стандардизација би морала бити заснована на живим дијалектима у степену који одговара одређеној заједници. Ова теза се може потврдити примером језичке реформе Ивара Асена, који је у 19. веку, након шире анализе проблематике, успео да у тадашњем норвешком друштву покрене општу употребу књижевног језика са живом дијалекатском базом уместо наметнутог 400 година старог данског (Haugen 1987: 630). Корекција норме у складу с реалном језичком ситуацијом у лужичкосрпској заједници неизбежна је ако се жели успешно искористити и финансијски потенцијал, редовно обезбеђен од стране немачке владе, у оквиру актуелних процеса језичке ревитализације (нпр. пројекат *Witaj*). Истина, не односи се ова потреба само на рационално искоришћавање материјалних услова. Језик код Лужичких Срба, као и у већини словенских (и не само словенских) средина, има најважнију улогу у формирању етничитета. Према резултатима истраживања Л. Еле (Elle 2000) из 1984. године 74% респондента и чак 91% из 1998. године сматра да управо језик сачињава најважнију компоненту њиховог етничког идентитета. На основу анкетног испитивања спроведеног 2014. године (резултати представљени у Sokolović 2016: 278) језик је код Лужичких Срба као најважнија компонента лужичкосрпског етничког идентитета вреднован оценом 4,9 на скали од 1 (неважан) до 5 (веома важан).³ Реконструкцијом норме и новом стандардизацијом заснованом истовремено и на дијалектима католичког дела заједнице књижевни горњолужичкосрпски језик би можда много природније, једноставније, прешао из стадијума факултативног у стадијум облигаторног комуникативног средства. Резултат не би била нова варијанта горњолужичкосрпског и даље дељење ионако мале заједнице, већ комплетнија и тачна реакција на реалност.

Стандардизација мањинских словенских језика

Савремени светски социолингвисти који своја истраживања посвећују питањима стандардизације мањинских језика концентрисани су на следеће димензије ове појаве (детаљније код Costa 2016): а) начин на који су стандардни идиоми креирани, дистрибуирани, прихватани или одбацивани, од стране кога и под којим условима, б) ко све има користи од етаблирања мањинског језика, в) које нове социјалне категорије се стварају у овом процесу и ко је искључен из њих. Ова питања полако прелазе у центар анализе стандардизације и планирања језика као социјалног процеса у многим деловима света. Штавише, у бројним светским регионима истраживачима се пружа јединствена прилика у јединственом историјском моменту – као на пример у Доњој Лужици, чија се говорна заједница драстично мења из дана у дан са веома slabим изгледима да одржи стање које ју је карактерисало последњих 150 го-

³ Од осталих чинилаца обичаји/традиција оцењени су као важни (4,1), као и учешће у друштвеном животу (4), религија (3,6) и односи с другим словенским народима (3,6). Најнижом вредношћу (мало важан) у овом је испитивању оцењен фактор порекла (3).

дина – да покушају да формулишу хипотезе и у пракси их провере, с циљем бољег разумевања интеракције између идиома у доминантној и недоминантној позицији. Ова сазнања била би од непроцењиве вредности за остале угрожене мањинске језике широм Европе и света.

Тематика стандардизације мањинских словенских језика присутна је у радуви-ма само неколицине истраживача слависта. Бојан Белић и Мотоки Номачи у свом чланку из 2017. године под називом „Vojvodina’s Minority Languages in Light of a Language Emancipation Theory” (Belić, Nomachi 2017: 19) из угла теорије језичке еманципације сагледавају 43 етничке мањине у Војводини. У скупном табеларном приказу степена језичке еманципације (Belić, Nomachi 2017: 26–28), у колони број 6 смештен је елемент планирања корпуса („Corpus Planning and Standardization”). Аутори констатују да од свих заједница једино у случају ромске можемо говорити о потпуном присуству овог процеса, код буњевачке је то само делимично, док се код русинске заједнице налази упитник, што је одличан показатељ стања стандардизације овог језика и у ширем европском контексту. За све остале мањинске етничке заједнице закључују: „When it comes to the most of the rest of Vojvodina’s minorities, they do not seem to be concerned with this process, because they do not need to develop new languages to be recognized as long as they maintain their ethnic identity as compatriots in their kin-nation-state” (Belić, Nomachi 2017: 31). Ова тврдња се, поред осталих, односи и на словачку војвођанску говорну заједницу и открива нам да се у дискурсу мањинских језика ретко када у обзир узимају случајеви планирања језика заједнице које имају своју матицу у некој другој држави.

Питањима планирања словенских књижевних микројезика на примерима покушаја језичке стандардизације буњевачког у Србији и помачког у Грчкој бавио се и Мартин Хенцелман у раду под насловом „Wie südslavische Mikroliteratursprachen (nicht) entstehen: Sprachplanerische Grundsätze, Rahmenbedingungen und Schwierigkeiten (skizziert am Beispiel des Bunjewatzischen und des Pomakischen)” (Henzelmann 2017: 34–50), нарочито у вези са проблематиком аутентичности одговарајућих језичких подухвата и последица које их могу пратити. У истом броју бугарског часописа *Балканистичен форум* из 2017. године, лужичкосрпска лингвисткиња Мадлена Норберг високо оцењује процес планирања корпуса доњолужичкосрпског језика: „Today, corpus planning for Lower Sorbian involves the codification of new concepts as well as language standardisation, and it is undertaken in a highly professional manner” (Norberg 2017: 55).⁴ Ситуација у Горњој Лужици, међутим, није баш тако једнозначна. Јана Шолћина, лингвисткиња која је активно укључена у већину процеса планирања језика у Горњој Лужици (чланица је, између осталог, горњолужи-чкосрпске језичке комисије) каже: „Проблемой остается то, что общая концепция языковой политики до сих пор не выработана” (Шолчина 2017: 214). У монографији Лудвига Еле под називом *Sprachenpolitik in der Lausitz* из 2014. године ниједна од пред-

⁴ Са овом констатацијом можемо се уопштено сложити, уз напомену да се односи искључиво на данашње стање, будући да је језичка ситуација у Доњој Лужици у прошлости такође показивала карактеристике диглосије између горњолужичкосрпског као доминантног у њиховом односу (Marti 2007; Sokolović 2004). Ова карактеристика иначе одличан је пример релативности појмова *мањина* и *већина* у односима међу заједницама и његове просторне и временске условљености.

стављених концепција језичке политике лужичкосрпских институција (Elle 2014: 76–94) не обухвата сегмент планирања корпуса.

Споменућемо на крају пример кодификације русинског језика у Словачкој, која је покренута деведесетих година прошлог века – за разлику од русинског језика у Војводини, који је једини из групе „русинских” језика у званичној административној употреби (у неколико војвођанских општина) већ више од пола века. Све чешће се бележе гласови критике избора дијалекатске основе за стандардизацију словачког русинског, што преноси Михал Вашичек „именно за то, што при его кодификацији не были учтены языковые особенности западного ареала, вследствие чего носители лемковских говоров, составляющие большинство восточнославянского населения Словакии, могут оценивать его как чужой” (Вашичек 2017: 102).

Иако словенски мањински језици који се пореде на овом месту имају различите историје, статусе и перспективе, изгледа да се у већини случајева сусрећемо са нечим што се може назвати *парадоксом стандардног језика у мањинском контексту* – неопходност постојања стандардног (пре свега писаног) облика језика с једне стране од кључног је значаја за одржавање језика, с друге негативно утиче на развој говорне заједнице, ако се однос према њему од стране његових носилаца интерпретира као вештачки и наметнут.

Могући (нови) приступи

Основни закључак који је уткан у разматрања представљена у претходном делу рада гласи: у језичкој ситуацији већине словенских мањинских говорних заједница приметне су одлике функционалног дуализма (диглосије), што се може негативно одразити на процесе очувања и ревитализације језика. С друге стране, суочени смо са тренутно прилично малим интересовањем славистичке лингвистичке средине за овакво стање. У овом делу рада покушаћемо да пружимо одговоре на питање на који начин би славистичка лингвистика могла да се укључи у истраживање поменутих проблема и да изнесе предлоге за њихово решавање.

Пре свега, треба имати на уму да планирање језика у мањинском положају није неутралан процес (Lane 2014: 1) и језички планери му морају приступати са много пажње, будући да сваки предузет поступак има последице по статус језика и по однос корисника тог језика према стандарду – „When standardising minority languages one risks establishing a standard that the users do not identify with, and thus, standardisation which was supposed to empower minority language speakers may create a new form of stigma for those who feel that they cannot live up to the new codified standard” (Lane 2014: 2). Уколико је језик – а нарочито његов књижевни варијетет – угрожен, приступ језичкој култури унутар саме говорне заједнице искључиво са традиционалног становишта добро/лоше (коректно/некоректно, исправно/неисправно) може бити погубан.⁵ Ову чињеницу треба имати на уму приликом сваке анализе и доношења одлука на пољу језичког планирања у оквиру мањинске заједнице.

⁵ Адекватан пример негативног утицаја овог типа искључивости у процесу избора одговарајућег варијетета на припадника војвођанске словачке заједнице наводи Дудок: „А ёо сом потом ја? Vari ni som Slovák?” (Dudok 2017: 298).

Слависта Мирослав Дудок на тему улоге лингвистике у процесу проучавања мањинских говорних заједница предлаже конституисање превентивне лингвистике и у словакистичком контексту (Dudok 2008: 11), као и аспекте које би требало узети у обзир при опису и интерпретацији језичке ситуације словачког језика у Војводини (Dudok 2008: 151–152). Своје тврдње о потреби примене превентивне перспективе М. Дудок образлаже чињеницом да се многи сегменти војвођанског словачког језика не могу веродостојно описати ако се у обзир узму само полазишта дескриптивне лингвистике (Dudok 2008: 153). Његово мишљење у сагласју је са запажањима пољске антрополошкиње Никол Долови-Рибињске да у контексту угрожених говорних заједница никако не треба изједначавати нити замењивати комуникативну са симболичком функцијом језика (Dołowy-Rybińska 2011: 514). Оне се у језику реализује на небројено много начина и не могу се регулисати из прескриптивистичког језичког угла, већ су за то задужени само корисници (Dudok 2008: 83). С овим погледима се треба сложити, у истраживању мањинских култура неодговарајући приступ на крају може допринети лошим резултатима, док се покушаји језичке ревитализације, у којима лингвисти играју значајну улогу, могу окарактерисати као успешни само након изједначавања поменутих функција – језик који поседује обе, тј. употребљава се свакодневно у комуникацији у свим сферама, не поседује само симболичку вредност у свести корисника, може се означити виталним.

Уопштено узев, структура језичких контаката у ситуацији мањинских заједница превише је сложена да би традиционални погледи на језик били довољни, потребно је „brat' do úvahy kontextovú lingvistiku, pragmalingvistiku i kognitívnu lingvistiku spolu s koncepciami idiolektných a sociálnych sietí, jazykových biografí a pod” (Dudok 2005: 24). Такође, ма колико искуство и знање лингвисте било, то не значи да ће његова интерпретација, настала приликом описа ситуације, без комплементарности с мишљењем припадника заједнице, бити на добром путу. Уз сарадњу са стручњацима из различитих области друштвених наука, приступ лингвиста који је усмерен од самих чланова мањинске говорне заједнице ка вишим нивоима њеног организовања кључан је у идентификацији проблема на које она наилази.

Међу данашњим социолингвистима готово да је постигнут консензус да је *приступ одоздо* (енгл. *bottom-up*) у планирању језика од основне важности: „It goes without saying that the identification of the individual language users with the standard variety is a key element in the success of the implementation of that variety” (Darquennes 2015: 11). Ипак, постоји потреба за префињенијим анализама позиционирања друштвених чинилаца као корисника језичког стандарда и њиховог могућег утицаја на избор одређеног варијетета.

Један од приступа предлаже Пија Лејн и примењује га у оквиру проучавања стандардизације мањинских језика Северне Европе (Lane 2014). Основни теоријски оквир позајмљује из области технолошких наука и полазећи од друштвеног конструкта технологије (енгл. *social construction of technology*), уводи концепт не-корисника (*non-user*), који је важан за изучавање појаве стандардизације мањинских језика, будући да не прихватају сви корисници језика стандардизацију на подједнак начин, неки је чак у потпуности и одбацују (Lane 2014: 8).

У средишту теорије управљања језиком (енгл. *language management*) такође је однос према језику и његовим формама од стране говорника, тзв. метајезичка

активност, која може много тога да открије о процесима који се одвијају у самој говорној заједници. „I shall claim that any act of language planning should start with the consideration of language problems as they appear in discourse, and the planning process should not be considered complete until the removal of the problems is implemented in discourse” (Neustupný 1994: 50). Јапански слависта Горо Кристоф Кимура је теорију управљања језиком применио на језичку ситуацију горњолужичкосрпског језика, конкретно на ситуације забране употребе горњолужичкосрпског на радном месту (Kimura 2014: 255–270).

Следећи могући приступ отклањању препрека у виду различитих односа према књижевном идиому је плурицентрична стандардизација (већ разматрана у случају војвођанског словачког), заснована на семикомуникацији, тј. могућности да се припадници два језика споразумевају користећи своје језике у комуникацији (нпр. Швеђанин са Данцем или Чех са Словаком). Чешки лингвисти Неуступни и Хубшманова примењују је у свом предлогу механизма стандардизације ромског језика (Hubschmannová, Neustupný 1996), а у славистичком контексту би можда могао да се употреби у случају стандардизације русинског језика на европском нивоу (што је и прокламовани коначни циљ русинских језичких планера) или у кашупском.

На самом крају, поменули бисмо и могућности које пружа методолошко укрштање апарата језичке политике и планирања са достигнућима еколингвистике. Будући да лингвиста у процесу планирања корпуса мора да покрије много ширу област унутарјезичких и ванјезичких чинилаца који могу да утичу на одржавање језика него што то предвиђа класична теорија стандардизације, приступи разрађени након пионирског рада Ејнара Хаугена на пољу језичке екологије (Haugen 1972) – Харманов (Haarmann 1986), Вонсјиков (Wąsik 1993) и други, могу се показати као изузетно корисни. Мапирање процеса језичке стандардизације у описима еколингвистичког типа⁶ само је део детаљније анализе читаве скупине фактора: демографских, историјских, социолошких, политичких, који пружају квалитетну основу за дискусију на тему језичке политике и планирања мањинског језика.

Литература

- Вашичек М. „К проблеме принятия кодифицированного русинского языка носителями карпаторусинских диалектов в Словакии.” Скорвид С. С. (ред.). *Миноритарные и региональные языки и культуры Славии*. РАН: Институт славяноведения, 2017: 98–116.
- Вучина Симовић И., Филиповић Ј. *Етнички идентитет и замена језика у сефардској заједници у Београду*. Београд: Завод за уџбенике, 2009.
- Дуличенко А. Д. *Славянские литературные микроязыки. Вопросы формирования и развития*. Таллин: Валгус, 1981.
- Дуличенко А. Д. *Славянские литературные микроязыки. Образцы текстов, т. 1–2*. Тарту: Издательство Тартуского университета, 2003–2004.

⁶ На пример: лемковског русинског (Misiak 2006), кашупског (Balowska 2010), градишћанског хрватског (Šćukanec 2011) или пољског у Војводини (Соколовић 2016).

- Кнолл В. „От литературных идиолектов к региональным литературным языкам (не только) в славянском мире.” Скорвид С. С. (ред.). *Миноритарные и региональные языки и культуры Славии*. РАН: Институт славяноведения, 2017: 11–44.
- Скорвид С. С. „Малые славянские языки в каком смысле.” *Малые языки Евразии социолингвистический аспект*. Сборник статей. Москва: МГУ, 1997: 179–189.
- Соколовић Д. „О Пољацима из Војводине из еколингвистичке перспективе.” *Zeszyty Łużyckie*, 50 (2016): 255–272.
- Соколовић Д. „О језичкој политици и планирању мањинских словенских језика на примеру лужичкосрпских језика и словачког језика у Војводини.” Dobříková M. (ed.). *Philologica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava, 2018. (у штампи).
- Шолчина Ј. „Особенности языковой политики в условиях двуязычия.” Скорвид С. С. (ред.). *Миноритарные и региональные языки и культуры Славии*. РАН: Институт славяноведения, 2017: 205–216.

*

- Abdel Al M. „Wpływ polityki językowej na procesy standardyzacyjne (na przykładzie Łużyc i Śląska).” *Sprawy Łużyckie w ich słowiańskich kontekstach*. Warszawa: Instytut Filologii Słowiańskiej UW, 1996: 23–34.
- Balowska G. „Kaszubszczyzna w ujęciu ekolingwistycznym.” *Język, literatura i kultura w dydaktyce języka polskiego jako obcego*. Banska Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2010: 9–27.
- Belić B., Nomachi M. „Vojvodina’s Minority Languages in Light of a Language Emancipation Theory.” Младенова М. (ed.). *Балканистичен форум 3. „Малките” езици и култури*. Благоевград: Университет „Неофит Рилски”, 2017: 19–34.
- Bratt Paulston C., Peckham D. (eds.). *Linguistic Minorities in Central and Eastern Europe*. Clevedon: Multilingual Matters, 1998.
- Costa J. „Minority language standards in Scotland.” <<http://www.hf.uio.no/multiling/english/projects/postdoc-projects/jamesco/>> 12.06.2016.
- Darquennes J., Vandenbussche W. „The standardisation of minority languages – introductory remarks.” *Sociolinguistica* 29 (1), 2015: 1–16.
- Dołowy-Rybińska N. *Języki i kultury mniejszościowe w Europie: Bretończycy, Łużyczanie, Kaszubi*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2011.
- Dudok D. „O spisovnej slovenčine v Juhoslávii.” Ružička J. (red.). *Kultúra spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1967.
- Dudok D. „O niektorých otázkach spisovnej slovenčiny u nás.” *Odkaz (zborník prác členov kružku Sládkovič na Gymnaziu v Petrovci)*. Petrovec, 1975: 255–264.
- Dudok M. „Spoločenský diskurz a kontaktné jazyky.” Dudok D. (red.). *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. Nový Sad: SVS, 2000: 63–70.
- Dudok M. „Pluricentrický vývin modernej slovenčiny.” *Studia Academica Slovaca* 31. Bratislava: Stimul, 2002: 42–50.
- Dudok M. „Host’ujúci kód.” Štefánik J. (ed.). *Bilingvismus: Individuálny a spoločenský bilingvismus*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2005: 21–27.

- Dudok M. *Zachránený jazyk. State o enklávnej a diasporálnej slovenčine*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2008.
- Dudok M. „Ekolingvistické aspekty slovenčiny vo Vojvodine.” Hodoličová J. (ed.). *270 rokov dejín, literatúry a jazyka Slovákov vo Vojvodine*. Nový Sad: Slovakistická vojvodinská spoločnosť, 2017: 295–300.
- Elle L. *Sprachenpolitik in der Lausitz*. Budyšin: LND, 1995.
- Elle L. „Die heutige Situation der sorbischen Sprache und Konzepte zu ihrer Revitalisierung.” Šatava L., Hose S. (hrsg.). *Erhaltung, Revitalisierung und Entwicklung von Minderheitensprachen. Theoretische Grundlagen und praktische Maßnahmen*. Bautzen: Sorbisches Institut, 2000: 17–21.
- Elle L. *Sprachenpolitik in der Lausitz*. Bautzen: Sorbisches Institut, 2014.
- Faska H. „Dialektny základ hornjoserbskeje spisowneje řeče a wutworjenje wobchadneje serbšćiny.” *Говорните форми и словенските литературни јазици*. Skorje: MANU, 1973: 127–131.
- Faska H. (ed.) *Serbščina*. Opole: Instytut Filologii Polskiej, 1998.
- Ferguson Ch. A. „Diglossia.” *Word* 15, 1959: 325–340.
- Haarmann H. *Language in Ethnicity. A View of Basic Ecological Relations*. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1986.
- Haugen E. *The Ecology of Language*. California: Stanford University Press, 1972.
- Haugen E. „Language Planning.” Ammon U., Dittmar N., Mattheier K. J. (ed.). *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1987: 626–637.
- Haugen E. *Language Conflict and Language Planning: The Case of Modern Norwegian*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1966.
- Henzelmann M. „How the South-Slav Microlanguages (don't) Appear: Production of Language Planning, Frames and Difficulties (on the Example of Bunjevac and Pomak languages).” Младенова М. (ed.). *Балканистичен форум 3. „Малките” езици и култури*. Благоевград: Университет „Неофит Рилски”. 2017: 34–50.
- Hubschmannová M., Neustupný J. V. „The Slovak-and-Czech dialect of Romani and its standardization.” *International Journal of the Sociology of Language* 120, 1996: 85–109.
- Kaplan, R. B., Baldauf, R. B. Jr. *Language and Language in Education Planning in the Pacific*. Dordrecht: Kluwer Academic, 2003.
- Kimura G. J. 2014. „Language management as a cyclical process: A case study on prohibiting Sorbian in the workplace.” *Slovo a slovesnost* 75 (4), 2014: 255–270.
- Kristal D. *Smrt jezika*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2003.
- Lane P. „Minority language standardization and the role of users.” *Language Policy* 14 (3), 2014: 263–283.
- Marti R. „Lower Sorbian – twice a minority language.” *International Journal of the Sociology of Language* 183, 2007: 31–51.
- Misiak M. *Łemkowie. W kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006.
- Myjavcová M. *Vývin spisovnej slovenčiny vo Vojvodine v podmienkach kontaktu so srbochorvátskym jazykom*. Doktorská dizertácia. Filozofická fakulta v Novom Sade, 1987.

- Myjavcová M. *Slovenčina v jazykovej enkláve*. Báčsky Petrovec: Kultúra; Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2001.
- Myjavcová M. *State o našej slovenčine*. Báčsky Petrovec: Kultúra, 2006.
- Neustupný J. V. „Problems of English contact discourse and language planning.” Kandiah T., Kwan-Terry J. (eds.). *English and Language Planning*. Singapore: Academic Press, 1994: 50–69.
- Norberg M. „The Maintenance of Lower Sorbian.” Младенова М. (ed.). *Балканистичен форум 3. „Малките” езици и култури*. Благоевград: Университет „Неофит Рилски”, 2017: 50–66.
- Radovanović M. *Sociolingvistika*. Novi Sad: Dnevnik, Književna zajednica Novog Sada, 1986.
- Rajić Lj. „Teorijske osnove planiranja jezika.” *Jezik u savremenoj komunikaciji*. Beograd: Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, 1983: 174–194.
- Ricento T. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Oxford: Blackwell, 2006.
- Baldauf R. B. Jr. „Introduction – language planning: where have we been? Where might we be going?” *Revista Brasileira de Linguística Aplicada*, 2012: 233–248.
- Skorwid S. S. „Łużyckie i inne słowiańskie języki mniejszościowe vs. „mikrojęzyki”.” *Zeszyty Łużyckie* 50, 2016: 139–153.
- Sokolović D. „Wó rěcnej politice we Łužycy.” *Славистика VIII*. Београд: Славистичко друштво Србије, 2004: 85–90.
- Sokolović D. „Jazykové plánovanie v Lužici.” *Varia XIII*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2006: 56–59.
- Sokolović D. „Jazykové postoje Lužických Srbů a Slováků ve Vojvodině.” Kaleta P., Černý M., Papcunová E. (eds.). *Pražské sorabistické studie II*. Praha: Společnost přátel Lužice, 2016: 271–284.
- Ščukanec A. *Njemačko-hrvatski jezični dodiri u Gradišću*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 2011.
- Šekli M. „Slovanski knjižni mikrojezički: opredelitev in prikaz pojava znotraj slovenščine.” Tivadar H. (ur.) *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015: 93–101.
- Šewc H. „Wuwicie spisowneje rěče pola Łužiskich Serbow.” *Sorabistiske přednoški*. Lipsk, Budyšin: LND, 1977: 28–47.
- Škiljan D. *Jezična politika*. Zagreb: Naprijed, 1988.
- Šolčić L. „Wobchadna rěč njeje „njerodna” serbščina.” *Rozhlad* 12. Budyšin, 2007: 420–423.
- Šolčić L. „Wužiwanje wobchadneje rěče w medijach a literaturje.” *Rozhlad* 4. Budyšin, 2012: 35–37.
- Štolc J. *Reč Slovákov v Juhoslávii I. Zvuková a gramatická stavba*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1968.
- Wąsik Z. *Z zagadnień ekologii języka*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1993.
- Wicherkiewicz T. *Języki w niebezpieczeństwie: księga wiedzy*. Poznań: Wydział Neofilologii UAM, 2016.

Dalibor A. Sokolović

IN SEARCH FOR A NEW PARADIGM OF LANGUAGE POLICY AND PLANNING OF SLAVIC
MINORITY LANGUAGES

Summary

Descriptive and prescriptive linguistics often do not provide complete answers to the aspects of the language situation of Slavic minority languages (of languages in a minority position, whether they are in contact/conflict with the dominant Slavic or non-Slavic language, for example, Slovak in Vojvodina or Sorbian in Germany), and they also influence the success of procedures in the process of language policy and planning of these languages (standardization, revitalization and others). Language planning in a minority position is not a neutral process and linguistic planners must approach it with much more attention, since every action taken has implications for the status of the language and the relation of the users of that language to the standard. Although linguists agree that bottom-up approach to language planning is of primary importance, there is a need for more sophisticated analysis of the positioning of social factors as users of the language standard. The paper contributes to the discussion of the complex concept of language policy and planning within Slavic studies.

Key words: language policy and planning, Slavic minority languages, standardization.